

DOMONKOS LÁSZLÓ

SZERELMÜNK, VÁROSLIGET

Több mint húsz éve lakom mellette és azóta sem tudok betelni vele. (Azt hiszem, nem is fogok soha.) Ide, szinte „bele”született a lányom, mellette, véle és általa nőtt föl mindkét gyermekem – karácsonyi királydombi számköztársaságok, nyárdélutáni focizások. Itt csókoltam meg először idős(ödő) korom legnagyobb szerelmét, ki maga is a szomszédos Marek József utca és a Dózsa György út sarkán élt valaha és süldőlány korában ugyanezek az ösvényeken sétáltatta kutyáját. És időről időre azon kapom magam, hogy magányos sétáim szinte automatikusan ide, erre, Hozzá húznak, akárcsak évtizedek hosszú során át a Délvidék Pestre származott egyik legnagyobb emberét, a Cházár András utcában lakott drága jó Illés Sanyi bátyámat – mikor filmet forgattunk róla, nem is vihettük máshová, itt ült le, mint a valóságban is annyiszor, az egyik padra, a rengeteg helyes pesti lány egyike mellé, csevegni, a szépet tenni kissé. És itt, az irtózatossá gyönyörűségű magyar történelem egyik illusztris helyszínén, az egykori országgyűlések helyétől alig kőhajításnyira gyülekeztek valaha a pesti városfal alá Dózsa hadai s az ezeréves haza ünnepelésekor nem is épülhetett föl másutt a legendás Ósbudavára, csakis itt...

Igen, a Városliget. A Liget, ami önmagában persze nyilván ahány megtapasztaló, annyiféle élmény – de ami közös nagy budapesti szerelmeink egyike. A legnagyobbak közül.

„Mégis csak rosszul ismerte a magyart, aki azt hitte róla, hogy a király hívására vállvonogatva otthon marad, vagy tovább hitetlenkedik cinikus nemtörődomséggel, vagy régi sérelmeit fújva, bosszús morgással fordul a falnak. Talán a király maga is sötét óráiban rosszul ismerte magyarjait s talán a magyarok is rosszul ismerték önmagukat. Ömlöttek a csapatok Pest alá, mint a hegyekből alázóduló áradás, mindenfelől.”

1241 kora tavaszát írjuk.

Az ország végveszélyben van. Béla király országgyűlést hív össze Budára – ez az első eset, hogy nem az Árpádok hagyományos székvárosába, Székesfehérvárra, hanem a Duna partjára invitál a felséges úr. Az egybehívott hadak pedig – miként a jeles író, Makkai Sándor fejtegeti Sárگا

vihar című kiváló regényében – valóban Pest alatt táboroznak. A Rákos nevezetes mezején – jelentős részük annak délnyugati részén (is). Nagyjában-egészében a mai Városliget helyén. Merthogy ez a terület is még jócskán Rákos – igen nagy kiterjedésű – mezejének része volt.

Hatvanezer ember.

Innen indulnak nemsokára kelet-északkelet – Muhi felé.

Március 16-án azonban még történik valami. Az előző napon, 15-én, virágvasárnap a tatárnak nevezett hódító mongol hordák elfoglalják Vácot és gyakorlatilag mindenkit lemészárolnak. A király megtiltja a gyülekező csapatoknak, hogy megütközzenek a Pest körül dúló ellenséggel – nem akarja szétforgácsolni az erőket. Ugrin kalocsai érsek, főparancsnok fittyet hány IV. Béla parancsára – pár száz emberrel nagy felbuzdulásában egy, észak felől Pest közvetlen szomszédságáig elérő mongol csapattöredékre ront, amely a magyar haderő gyülekezési körletének tószomszédságában, a jelenlegi Városliget Zugló felőli oldalának környékéig csalja az üldözőket, s a könnyen mozgó ázsiai lovasok megfordulva – a hagyományos keleti harcmodort alkalmazva – a felázott, ingoványos tavaszi legelők és a közeli Rákos patak kiöntései közötti dagonyázós terepen könnyörtelenül lenyilazzák-lakaszabolják az üldözésükre indultakat, Ugrin néhány emberével éppen csak hogy meg tud menekülni.

Így kezdődik a történet. A történetünk.

Sok kis falu veszi körül az akkoriban alig egy-két ezres lakosságú Pestet. (A település ez idő tájt csak úgy-ahogy megerősített falai csupán a legszűkebb értelemben vett mai Belvárost, nagyjából az Astoria és a Duna közötti területet határolták, ennyi volt a város.) A legtávolabbi falvak, Palota, Cinkota, Csömör mellett a jelenlegi külvárosok helyén olyan, réges-rég a feledés tengerébe süllyedt, ma már teljesen ismeretlen nevű kistelepülések sorakoztak, mint Pardó, Nyír, Anyás-Nyire vagy Új-Becs. (Egyes történetírók, pl. Salamon Ferenc szerint ez a vidék ekkoriban népesebb, mint a 19. században.)

A Rákosmező emlegetett része Új-Becs határához tartozik, alighanem a honfoglalás óta. A tatárdúlással a Becsi-

család kihalt és a második honalapító IV. Béla király a koronára szállott birtokot Margit lánya Nyulak-szigeti, domonkosrendi apácakolostorának adományozza: „... A Boldogságos Szűz iránti tiszteletünk jeléül adtuk és adományoztuk a monostornak örök időre Ó-Pest körül Oszlár, Süly falukat és Sinkota, Nemus és Ökörd földeket.” És tegyük hozzá: ez utóbbi, legelője miatt Ökördülőnek nevezett terület nagyjában-egészében a későbbi Városligetet jelenti... Ebben az időben ez a vadban-halban bővelkedő, ligetes legelő, melynek egyes részeit valószínűleg szántóföldi művelésre is használták, tavas-mocsaras vidék is egyben, hiszen a Rákos-patak és a Duna egyaránt fel-frissítette a halállományt, iszapjával pedig mintegy trágyázta a legelőket és az alacsonyabban fekvő szántókat. Az ősi dombon erdőcske – talán legutolsó láncszeme a nagyalföldi erdőségeknek itt a Duna mellett. A vadak szívesen jártak a közeli vizekre, s ezen az értékes vadászterületen még egy patak is átfolyt – körülbelül a jelenlegi sörgyár helyén eredt és a Liget mai területét átszelve a tóba ömlött. Maga Új-Becs falu nagyjából a mostani Szent István-park helyén, tehát közvetlenül a Duna partján terült

el, és az alig egy kilométerrel, a Margit-sziget északi csücskével egy vonalban létezett Jenő faluval együtt a birtokon gazdálkodó apácák egyik fontos felvevőpiacának számított. A későbbi évszázadokban a mindinkább terjeszkedni akaró Pest városa és a domonkos apácák birtoka közötti határvitákban végül úgy egyeznek meg, hogy a nagyjából a mai nagykörút vonalát követő, Új-Becset kettévágó vizesárok lesz a határ, ami majd északnak fordul és a Városliget közepe táján eléri azt a dombot, amely az egykorú határleírás szerint „a régi pogányok temetője volt”. (Amely nem volt azonos a mostani, 1983 óta az István, a királlyal elhíresült Királydombbal.)

Az 1298. évi XXXIV. törvénycikk kimondja, hogy ezután évente Szent György napján, azaz április 24-én itt, a Rákoson országgyűlést kell összehívni – a tekintetes karok és rendek, a főurak és a főpapok és a köznemesek tömege ezután – egészen 1540-ig – ha nem is mindig évente, de rendszeres időközökben nagy tömegben jelenik meg erre felé, országos jelentőségű rendeletek, törvények születnek itt – mint a Liget történiáját feldolgozó Thaly Tibor írja, „két évszázadon keresztül ez a terület Magyarország politikai és



Blahos Rudolf: Vajdahunyad vára, rézkarc, mgt.

kulturális centruma... néha 80 000 ember is összegyűlt a Rákoson. Ez a tény vidékünk arculatát erősen megváltoztatta. A békés, csendes Rákos és azzal az Ökördűlő is, már nem a szigeti apácák elhagyott legelője, ahol a marhagulyák csendesen legeltek és híztak, hanem gyakran nagy tömegek által felkeresett, országos jelentőségű vidékké változott. A vadak visszahúzódtak csendesebb erdőkre. A fákat kiirtották a tábortüzek és építkezések céljaira. A legelőket letaposta a rengeteg pata. Szekértáborok, sátrak, konyhák építésével túrták fel a földeket... az ilyen nagy tömegek okozta károk a faunában és a flórában egyaránt több négyzetkilométerre terjedtek." Az apácák nem tiltakoztak, tán még büszkének is voltak, hogy határukban zajlik az ország politikai és kulturális élete – ám amennyire nem is igen tehettek volna semmit az új helyzettel szemben, legalább annyira nem segíthettek a terület mindinkább növekvő elszivatagosodásán sem, amelyet az említett tényezőkhöz felül a Rákos talaja és a Duna hordalékából keletkezett nagyarányú lerakódás is kiváltott. És „ahogy romlott a legelő minősége, mindig kisebb és kisebb lett az értéke a kolostor szemében”. Ráadásul nemcsak az országgyűlések tették tönkre a majdani Városliget területét, hanem a fejlődő Pest közelsége is. Ahányszor a város leégett, innen vagy a közelből hordták a fát, a fával megrakott szekerek tönkretették a maradék legelőket, a mind szabadabban garázdálkodó szél egyre inkább elszabadult homokot sodort, akár a pusztán, a sivatagban. A gyakori dunai áradások csak tetézték a bajokat és a folyamatos károkozást. Mire a régi magyar országtörténet fejlődési ívének csúcspontját jelentő Hunyadi Mátyás-korszak elérkezik (1458) – az Ökördűlő nem egyéb, mint egy-két szomorú homokdombból és egy nagy mocsárból álló, már legelőnek sem alkalmas senki földje, ahol már igazából csak a futóhomok az úr és az épülő-fejlődő Pesttel fordított arányban észlelhető a pusztulás. És miként a tatárjárás idején, ez a terület most is egymagában képes jelképezni az ország sorsának alakulását: nemcsak a hazának, de vidékünknek is egyik nagy fénykora Mátyás uralkodásának időszakára. A nagy király nem tett egyebet, mint amit máshol, másutt is: okos körültekintéssel, igen jó ízléssel és kellő határozottsággal-bátorsággal – épített. Úgy, hogy egyúttal szinte mindig újított-fejlesztett is, a nem létezőből valóságot, a lepusztultból virulót varázsolván. A királyi vadaskert, amelynek maradványait Szulejmán hadai, oszmán vad népének egyedei is megcsodálhatták, ekkor és itt jön létre. Egészen pontosan: *itt is*, hiszen a visegrádi függőkert vagy a budai várkert mellett létesül. Aból a pofonegszerű megfontolásból, hogy a királynak sem módja, sem ideje (feltehetően: sem kedve) a rákosi or-

szággyűlések színhelyéről sűrűn és rendszeresen hazahazajárogatni a kor közlekedési viszonyai között még egy uralkodónak is igen nehézkesen elérhető, távolinak nevezhető Budára – ezért kisebb kastélyt építtetett, amit jókora kerttel, parkkal és kőfallal vett körül, s ezen a tekintélyes nagyságú területen nemcsak helyben intézhette az ország dolgait, de otthonosan pihenhetett is – kellemest a hasznossal... a vadaskert, amely Istvánffy szerint Pest városától „egy ágyúlövésnyire északra” feküdt, a maga kb. ezer kataszteri holdas területével igen rövid belül az eltaposott sívár rákosi homok helyére európai hírű, pompás „repi” helyszínt teremtett, s Bonfini azt írhatta, hogy „a pesti földeken, az első mérföldkőnél van (a király villája), ennek szépségei sem kevésbé látványosak”. Thaly úgy összegez, hogy míg „a szűk kis budai várkertben rácok mögött voltak a vadak és madarak, itt viszont szabadon legelhettek a nagy területen a bölények – bialoknak nevezik az egykori leírások –, szarvasok, őzek és vaddisznók. Mátyás minden vadaskertjében szerepelnek a halastavak, amely a Ligeti-tóban is megvalósítható volt. Valószínűleg a villa közelében kerteszetileg is ki volt képezve, lugasokkal, hűtőzökkel, szökőkutakkal díszítve, talán itt is voltak versenypályák és játszótérek... Még egyszer feltámadt tehát a hal- és vadbőség, a rétek és ligetek világa, amelyet kitaposott a rákosi gyűlések sokadalma. Persze, most már mindez mesterségesen és nagy költséggel, fáradsággal, tervek alapján létesült.”

Nemeskürty István szuggesztíven és igen plasztikusan idézi fel a képet 1514 májusából: „a pápai bulla kihirdetése után néhány nappal már vagy háromezer ember nyüzsgött az ideiglenes táborban, körülbelül ott, ahol ma a Dózsa György út és a Thököly út találkozik. Kis tavakkal, bokros csallitokkal váltakozó, lakatlan terület volt ez. Pest városának falai csak messziről látszóttak.” Igen, a mai Astoriánál húzódó városfalától távol, a valamikori mátyási vadspark tőszomszédságában gyülekeztek Dózsa parasztjai. A nagy vizesárkon, vagyis a pesti Duna-ág félkörívén túl, amely „szigetté változtatta Pest városát, a távolban idefehérlő városfalak és a közeli Rákos mezeje... között még a természet is szabadságot, békét, megújulást hirdetett. Errefelé már szántóföldek sem voltak, bokrok, ligetek, kis tavak között ütöttek tanyát a keresztetek, ivóvizet a tavakból merítették, sátraikat a ligetes részek védelmében, aombok között verték fel; sokan elhozták feleségüket, még gyermeküket is. Madárfüttytől volt hangos a környék, a gyakorlatozások közötti pihenőben nyulat, rókát, fécánt, foglyot fogtak a vadászásban és madarászásban jártas, ügyes parasztlegények.” Ebből az idilli tájképből bomlik ki aztán a mindinkább elkomoruló valóság: Szent György

napján múlt két hete, hogy a pápai bullát kihirdették – és május elején már maga a vezér, Dózsa is tudja, hová kell indulniuk. És rövidesen el is hagyják a vadaspark környékét – hogy végzetes útjukra térjenek... A békének vége: „bánták már a főpapok és főurak, hogy összehívták a keresztéseket”, így Thaly Tibor. „Megttagadták az élmezést és a zsoldot. A kezdetben kialakult tábori rendet megbomlasztotta az ellátás hiányossága... és fellángoltak az úri porták. Ekkor pusztult el végleg Mátyás villája és vadaskertje is.” Ráadásul a Dózsa által itt, Pest határában Rákos megszállására hátrahagyott seregmaradék – Szálerei Ambrus néhány ezres csapata – rövidesen megütközik Bornemissza és Tomori hadával, amely egészen az isaszegi erdőig üldözi a parasztokat – és nemsokára pusztá ország terület el ismét a Városliget helyén... Kiirtották a fásorokat, a ligeteket, újra – jó háromszáz évre immár – úrrá lesz az altalaj, a futóhomok, a vadaskert pusztulásával pedig „a vidék ismét kietlenné, elhagyatottá és eseménytelené vált”. Így éri el az országot és ezt a tájat a török hódoltság – országgyűléseket sem tarthatnak soha többé Rákoson –, ekkortól kerül elő színhelynek a megmaradt királyi területen levő Pozsony –, a ráérő idejükben Pest körül ógyelgő muzulmán martalócok meg el-elbámulnak a vadaskert maradványainak egy-két, még mindig mívesnek látszó részletén, ám ahogy Thaly megjegyzi, „az igénytelen török katonák a romok között húzták meg magukat, csupán egy fürdőt építettek és néhány keresztény templomot alakítottak át mecsetté”. Az enyészet zavartalanul burjánozhatott a későbbi Városliget terein – végig a 16. század második fele és a 17. század egésze alatt. És midőn 1684-ben osztrák segítséggel végleg kiverik a pogányt Pestről, a város három napig ég és üszkös romjai oly siralmas látványt nyújtanak, hogy a felszabadító had csak künn, éppen itt, a Liget környékén ver tábort. Távol s közel lakók sehoh, „csak kóbor kutyák lézengtek a romok között, minden kút fertőzött volt”, a rákosi futóhomok mindent elborítani látszott. A valaha virágzó környékbeli falvak, Nyír, Pardó, Új-Becs és a többi ekkor tűnnek el végleg, s a Rákos mezején magányosan szántó magyar keserű látomása áll csak előttünk, Kisfaludy Károly jóvoltából (*Rákosi szántó a török alatt*): „Mondják itten vitéz urak/ Összegyűltek, tanakodtak / S ha csatára trombitáltak / Mint a sasok vívni szálltak... Hej, de magyart alig látok, / S nehéz szívvel tovább szántok/ Pest-Budáról sok nép kijár/ S alig érti nyelvünket már... Barna leány a faluból!/ Hej, ne igyál a Rákosból!/ Könnyektől sós annak íze/ Magyar csonton foly a vize... Fáj szívem, fáj, ha ezt látom/ S hazám földjét sírva szántom.” A kihalt Pestet és környékét a gyarmatosító Habs-

burg-hatalom – megint csak csepp a tengerben: az egész ország példázataként – idegenekkel népesíti be: a svábok, bajorok, tiroliak és a többiek, megtorpanva egy pillanatra a romokon, új korszak kezdetét hozzák el ide is.

1720-ban Pestnek 2600 lakosa van (Budán majdnem négyszer annyi, 9600 ember él), a lakosok nagyjából 90 százaléka német, ám a maradék 10 százaléknak is csak egy része magyar, hiszen ekkoriban települ be a sok rác (szerb) is a városba. Ám nemsokára jó Mária Terézia, ki végtelennek tetsző uralkodása alatt észleli Pest sivár futóhomokos környezetét – és elrendeli a gazdaságilag használhatatlan területek erdősítését.

Ez a németesen gyakorlatias, a teljes gazdasági hasznelvőség jegyében fogant intézkedés korszakos jelentőségű. Ha úgy tetszik, sorsfordító és napjainkig nyúlóan, alapjaiban határozza meg a Városliget történiáját.

A rendelkezés elsősorban a Városligeti-tó őst jelentő nagy mocsár hasznosítására – fűzfákkal való beültetésére, legalábbis részleges lecsapolására és rendezésére – vonatkozott. (Salamon Ferenc szerint az úgynevezett Agaras-tó volt eredetileg a Városligeti-tó, nagyjából a mai Ligetnek az Ajtösi Dürer sor és a Hermina út felöli részén, majdnem a Kerepesi út környékéig nyúlóan.) A mocsárban két, szigetszerű képződmény – szilárd talajon álló földdarab – volt, ezeket Páva-, illetve Palatinus-szigetnek nevezték. Ugyanakkor a mocsarat „nem táplálta kívülről semmiféle ér vagy patak, csupán egy vízbő rétnak a forrásai, illetve talajvíze... általában csak a békák, szúnyogok hazája volt”. Ám Thaly beszámol egy igen érdekes és sajtóságos korabeli jelenségről is, ami alighanem kurta-furcsa motivációs meghatározója is volt a történeteknek: a töröktől felszabadított mocsaras területeken rengeteg, alig megérkezett idegen telepes pusztult el az ekkoriban morbus hungaricusnak, magyar betegségnek nevezett maláriától. A jövevények körében elterjedt a hír: a magyar betegség éppen attól különlegesen magyar, hogy a bennszülötteket nem, csak az újonnan érkezetteket támadja meg. (E híresztelés alapja talán az lehetett, hogy a más éghajlati és tájviszonyokból jövők élettani-népegészségügyi szempontból is valóban többé-kevésbé másként reagálhattak új hazájuk körülményeire, még ha persze nem is etnikai alapon betegedtek meg.) A birodalmi és nemzetiségi érdekeket egyaránt szem előtt tartani akaró császárné ugyanakkor nyilván e híresztelések miatt éppúgy ragaszkodhatott a lecsapoláshoz és a fásításhoz-hasznosításhoz, mint esztétikai, vagy éppen – gyaníthatóan legfőként – gazdasági megfontolásokból... Mindenesetre, és ez a lényeg, 1755–57-ben fűzfákkal be is telepítik a mocsár nagyobb részét. Mátyás óta ez a vidék

első fatelepítése. Thaly hozzáfűzi: voltaképpen ettől az időtől kezdve beszélhetünk igazából a Városligetről, „mert ez a céltudatos telepítési akció tekinthető a mai Városliget megalapításának”. Amit ekkoriban még persze egészen másként neveztek: a németek Stadwaldnak vagy Stadtwaldchennek, Városerdőnek vagy Városerdőcskének hívják, sőt, a liget körül kialakuló új városrészeiről Neustadtwaldnak vagy -waldchennek, ennek tükörfordítását szinte azonnal átveszik a magyarok: Városerdő vagy Újvároserdő. („Csak a 19. század elején kezdett kertészeti jellege kialakulni, amikor a neve is megváltozott, és erdő helyett ligetnek kezdték nevezni.”) Mindenesetre ez a név igen sokáig fennmarad, még a 19. század első felében, Déryné híres naplójában is így szerepel.

A Pest és Buda című, 1838-ban megjelent könyv (Janovich Antal munkája) a Városligetet még teljes mértékben csak mint kirándulóhelyet emlegeti. („A fenséges zöld vidék megpillantása, a virágok balzsamos illata, a madarak dalának melódiája, oh, mily jótékonyan hatnak reánk! Szellemünk felfrissül, szívünk megtelik boldog érzéssel és ilyenkor érezhetjük testünk erejének megacélozódását.”) Igen: a fásított-ligetesített Újvároserdő, úgy tűnt, nem is lehet másra alkalmas, erre a feladatra viszont ideális... Ám a szabadságharc bukása után, az 1850-es években valami szokatlan kezdődik a Ligetben. Először csak annyi látszik, hogy a népesebb sétálóutakon mind gyakrabban jelennek meg beliszteztet képű, bufencező-mókázó legénykéék, akik néhány krajcárért biztosítják a hálásan fellélegző szülőknél, hogy csemetéik ne kóborogjanak világgá a fák és bokrok sűrjében, hanem inkább az ő produkcióikra figyelnek... Azután a jelenség intézményesülni kezd: az első mutatványosokat jóval szervezettebb vállalkozások, külön létesítmények váltják fel. Így a már a kiegyezés előtt, 1866-ban megnyíló állatkert, amely kezdettől sokszínű kulturális intézmény, ahová nemcsak ritka és egzo-



Regnum Marianum

tikus állatokat csodálni jár Pest és Buda polgársága, hanem etnográfiai-antropológiai értelemben szokatlan embereket is: afrikaiakat és távol-keletieket, eszkimókat és indiánokat... Általában az egész állatkert jó néhány éven át afféle monstre és sokszínű szórakoztatóhelynek tűnt, ahol gyermek és felnőtt egyaránt megtalálhatja kedvtelését éppúgy, mint okulásra, pallérozódásra érdemes ismereteit. Ráadásul itt nyílik majd meg a híres-neves Wampetics-vendéglő is, harsogó katonazenével riogatva szegény zebrákat és oroszlánokat... Helyén 1910-től máig egy óriási fogalomnév: Gundel. És 1872-ben az Aréna (mai Dózsa György) és az István utca sarkán, a mai Ajtósi Dürer sor legelején, nagyjából a gyógyszerházzal szemben megkezdődik működését a főváros hosszú évtizedeken át legkedveltebb szórakozóhelye, a mutatványos negyed, közkeletű (német) nevével, a vurstli, a gyorsan roppant népszerűvé vált körhintával és a fogalommal lett hintáslegényekkel, és bár alig hat esztendő múltán, 1878-ban a vurstlit áttelepítik a Bethesda előtti térre, a vigalom terjed, mint a kórság: már ott a Brestmayer- és a Tutzu-vendéglő, utóbbi helyen verkliszó mellett ropták a pesti polgárok, a Kluger-féle műintézetben cigányzene szólt, Goldstein Róza nem kevésbé híres tejcsarnokában pedig maga a tulajdonosnő, Róza néni a legfőbb nevezetesség, aki állítólag a nagy Bem tábornok hírvívője vala a szabadságharcban és hosszú éveken át hadi élményeivel szórakoztatja a nagyérdeműt... 1883-ban Hincz Gusztáv megalapítja az első bábszínházat, konkurense a Paprika Jancsi nevű kis gyermekszínház lett – de a Ligetben számtalan, fontos kultúrpolitikai missziót betöltő kisebb-nagyobb színház működik, melyek becsalogatják azokat is, akik a belvárosi nagy kőszínházakba sohasem juthatnának el. Feld Zsigmond igazgatja a Városligeti Színkört, amely játssza az Othellót, a Bánk bánt és a Lear királyt, Galló György Műszínköre főleg népszínműveket és operetteket mutat be, a Kis Színkör a vígjátékokra specializálódik, a Magyar Színpad, amelyből később a Jókai Színház lesz, elsősorban magyar szerzők műveit adja elő. Az előadásoknak akkora rangjuk van, hogy egyik alkalommal az egyik Szapáry gróf zárt ajtó mögött, kizárólag arisztokraták számára egy különleges bábszínházi(!) előadást szervez, amelyen megjelenik maga Apponyi Albert is... Néhány évvel később újabb helyet – a mai Széchenyi fürdő helyét – jelölik ki a mutatványos negyed számára, ott is marad egészen 1908-ig, amikor is megkezdődnek a fürdő építésének munkálatai (1913-ra készül el). A céllövöldék, a színkörök, a vendéglők-kávéházak, a kikiáltók és a fényképészek, a korabeli showman bohócok-artisták és a többiek színes, kavargó, eleven világa a millenniumi

idők pompás parádéjába torkollik. Ekkorra már áll a Lechner Ödön tervei szerint készült jégpálya épülete, amit a millenniumi kiállítás idejére tengerészeti kiállítócsarnoknak rendeznek be. És ezidőtájt már ismert a Városliget új és rendkívüli fontosságú nevezetessége is, amely egy nagy felfedezés révén gyökeresen más jelleget is ad a területnek: az a Zsigmond Vilmos, kinek szobra 1895 óta látható a Ligetben, még 1868-ban kezd fúrni a Városliget szélén, nagyjából a mostani ezredéves emlékmű, a Hősök tere környékén. A zseniális geológus 1877 júniusában 924 méteres mélységben észlel először úgynevezett felszálló vizet, hogy aztán 1878. január 21-én, a mélyfúrások befejezésekor jelenthesse: napi 11 ezer 927 hektoliter 73,8 fokos hőmérsékletű gyógyvizet nyert. A korszakos felfedezés érdemi kiaknázását jó darabig éppen a millenniumi kiállítások hátráltatják – a Zsigmond-féle vízre épülő Széchenyi fürdő létrejötté ezért késik... Viszont az emlékévben többek között megnyílik a nagy vasútállomás-létrehozó, Pfaff Ferenc tervezte Múcsarnok, a kortárs képzőművészet bemutatóhelye, megépül Vajdahunyad vára, amely 1906 óta Mezőgazdasági Múzeum, s ugyanebben az évben készül el a Szépművészeti Múzeum is, melynek helyén az ezredévi kiállítások idején még Feszty Árpád lenyűgöző körképén csodálhatták őseiket, Árpád népét a magyarok. Elkészül az Iparcsarnok 14 ezer négyzetméteres területtel, a jelenleg is működő Közlekedési Múzeum, a Széchenyi fürdő mai helyén egész kis falu épül, bemutatva az ország egyes vidékeinek építkezési stílusát, Kalotaszegtől Bácskáiig, Gömörtől az Őrségig. „Külön meg kell említeni az Ósbudavár nevű mulatóhelyet, amelyet a majdani Vidám Park bejáratánál építettek fel és amely több mint egy évtizedig közkedvelt szórakozóhely maradt”, jegyzi meg a Liget-historikus Thaly Tibor. Ekkor már javában divatozik a kocsikorzó a Stefánián, ahol bizony olykor unatkozó úrhölgyek is fel-felcsípnek magányos, szenvedélyre vágyó urakat... Európa második, a Városligetet erőteljesen érintő földalattiját 1896. április 11-én adják át az utazóközönségnek és a liget árnyas fái között világító szökőkút ragyog, a Sió-regét illusztrálván... Száz szónak is egy a vége: a Városliget ekkor ér létének legmagasabb, fennen csillogó, büszke csúcscsaira. „A fiatal, szép főváros egyetlen és legnagyobb parkja volt” és „olyan erővel hatott a tömegekre, hogy sokan és gyakran látogatták”, összegez Thaly.

Azután háború jött és dögvész. Károlyi és Kun Béla és Trianon (ó, itt a Liget szélén a Hermina úti, baljóslatú Róheim-villa!) – s ami a két világháború közötti, szerencsére már kiépült Városliget életteli lüktetését illeti: bizony már csak halovány utánzata a réginek. A második világháború

egyik legszörnyűbb budapesti légitámadása is a Ligethez kötődik: 1944 augusztusának egyik vasárnapján, midőn a szép időben tele van sétálókkal, a szőnyegbombázás iszonyú pusztítást-mészárlást rendez – ekkor pusztul el a régi épületek közül az Iparcsarnok, a Fővárosi Múzeum, a millenniumi kiállítás legszebb épületének tartott Királypavilon, benne a Royal Gerbeaud, de találatot kap a Vajdahunyad vára és a Közlekedési Múzeum is. „Az emberek fejeszeten menekültek a földalatti lejárata felé... a fákon, bokrokon emberi testrészek lógtak... a liget fái még ma is tele vannak repeszdarabokkal”, írhatta Thaly 1958-ban. És ennyi szörnyűség után a régi szellemből talán csak annyi marad, hogy egy irogató szegény pesti zsidó, aki úgy mutatkozik be: „Szép Ernő voltam” – esténként el-elbújik a Liget elsatnyult bokrai közé, és az épen maradt padokra visszatérni kezdő szerelmeseknek a bombázások, a pusztulás miatt halálos rémületben végképp tovaröppent madarak helyett élethűen utánoztatja a madarak fütyös dalolását... (Ezt a mélyen humánus bravúrt egyébként olykor a hasonló sorsra jutott Margitszigeten is megismétli.)

És még nincs vége: itt, a Liget szélén a legújabb kori magyar történelem legundorítóbb figurája által 1951-ben galádul lerombolt Regnum Marianum-kegytemplom és a nyomában most árválkodó kereszt, miközben nagy kommunista majálisok jönnek, olcsó sörrel és virslivel, mamutméretűre szélesített Dózsa György úttal, harckocsiözönös díszszemlék és felvonulások, zászlóözőn és itt van május elseje („énekszó és dal köszöntse”) – de (most is) a magyarság köszöntése az igazi: a Liget szélén még fél évtizedig sem hagyta éktelenkedni a legújabb kor legnagyobb tömegvilkosának hatalmas szobrát...

A jelen és a jövő Városligete persze már egészen másféle história. Nagy változások előtt állunk, a hagyományok előtt is tisztelegni akar a kormányzati Liget Projekt, hiszen – még több zöldterülettel – múzeumi negyed (is) lesz a Liget, új létesítményekkel és több randa, romos maradvány eltüntetésével – meglátjuk... A múlt mindenestre itt kísért körülöttünk, bármikor és bármerre indulunk. Az ember megrendülten állhat meg valamelyik sétányon, sokat – mindent – látott fák alatt: szemközt a magyar történelem. Igen, itt van, itt, ezen a bő másfél óra alatt körüljárható csodálatos, drága, édes földdarabon, a múlandóság, a szomorú pusztulás, az Örök Elmúlás és Pusztítás, és az ugyancsak halhatatlan emberi gonoszság mindenféle emlékművei között, de sebj. Valami apró: a pogány kori temető, a szánkózások-focizások, a Királydomb és Illés Sanyi bácsi – no meg az első, a legelső csók íze mindig megmarad.